

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

«Θαρρώ πως ο άνθρωπος πρέπει να πιστεύει και ν' αναζητά κάποια πίστη, αλλιώς η ζωή του είναι άδεια, ολόκληρα άδεια. Να ζεις και να μην ξέρεις γιατί πετούν οι γερανοί, γιατί γεννιούνται τα παιδιά, γιατί υπάρχουν άστρα στον ουρανό... Πρέπει κανείς να ξέρει γιατί ζει, αλλιώς είναι όλα κουταμάρες και χαμένος καιρός».
(Α. Τσέχωφ, 1986)

α. Η έννοια του νοήματος στη ζωή

Μια βασική αλήθεια της ζωής, όπως αναφέρει ο μεγάλος ρώσος δραματουργός και ποιητής Α. Τσέχωφ, είναι ότι η διαβίωσή μας σε αυτόν τον κόσμο θα ήταν χαμένος χρόνος, αν δεν είχε κάποιο νόημα. Η αναζήτηση του νοήματος της ζωής και όλων των εκφάνσεών της, ιδιαίτερα της εκπαίδευσης, αποτελεί μια αναγκαία προϋπόθεση για τη διαβίωση του ανθρώπου στη γη. Από τα αρχαία χρόνια φιλόσοφοι, στοχαστές, ποιητές, θρησκευτικοί ηγέτες επισημαίνουν την ανάγκη νοηματοδότησης της ζωής και του ορισμού ενός αξιακού πλαισίου με βάση το οποίο θα κινείται και θα δρα ο άνθρωπος. Άλλοι αναζητούν το νόημα στην αξία της γήινης ζωής ως αυτοσκοπού και γι' αυτό επικεντρώνονται στην επί της γης επιδίωξη της ευτυχίας και άλλοι νοηματοδοτούν την παρουσία τους στη γη με την προσδοκία μιας μετά θάνατον ζωής, όπου η ψυχή θα συνεχίσει να ζει. Σε κάθε περίπτωση και οι δύο κατηγορίες ανθρώπων επιδιώκουν την ευτυχία, είτε αυτή βιώνεται στην παρούσα ζωή είτε στη μετά θάνατον.

Η αναζήτηση λοιπόν της ευτυχίας, από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα, αποτελεί βασική επιδίωξη και αγωνιώδες ερώτημα των ανθρώπων. Μεγάλοι στοχαστές και πολιτικοί οραματιστές, άνθρωποι της τέχνης και κοινωνικοί επιστήμονες έχουν προτείνει λύσεις για την πολιτική και κοινωνική οργάνωση των ανθρώπων, που αποσκοπούσε στην εξάλειψη κάθε είδους αδικίας και δυστυχίας. Η εκπαίδευση σε όλες αυτές τις προσπάθειες για κοινωνική αλληλαγία προς το δικαιότερο αποτέλεσε την αιχμή του δόρατος, επιφέροντας πολλές φορές μεγάλες κοινωνικές ανατροπές. Και αν στο παρελθόν η εκπαίδευση είχε να αντιμετωπίσει αξεπέραστες δυσκολίες λόγω των θρησκευτικών και κοινωνικοπολιτικών συνθηκών (πόλεμοι, καταστροφές, πολιτικά και θρησκευτικά

κατεστημένα κ.τ.λ.), σήμερα καλείται να αντιμετωπίσει άλλες προκλήσεις που ίσως είναι μεγαλύτερες και σημαντικότερες, γιατί δεν είναι τόσο εμφανείς στον μέσο άνθρωπο.

Στις δυτικές κυρίως κοινωνίες, η εκπαίδευση έχει εξελιχθεί εντυπωσιακά σε όλα τα επίπεδα σε σχέση με το παρελθόν. Το διδακτικό προσωπικό είναι σαφέστατα πιο καταρτισμένο παιδαγωγικά και επιστημονικά, τα Προγράμματα Σπουδών στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στις μοντέρνες διδακτικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις, ενώ η υλικοτεχνική υποδομή προσφέρει στους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς άνετες και λειτουργικές συνθήκες εργασίας. Το μοντέλο του σύγχρονου σχολείου έχει εξελιχθεί σε μεγάλο βαθμό σε μια αντιαυταρχική και δημοκρατική δομή, με έμφαση στα δικαιώματα του μαθητή. Το δικαίωμα στη γνώση και στην εκπαίδευση είναι αναφαίρετο, ενώ η ψυχοπαιδαγωγική και μαθητοκεντρική προσέγγιση στη διδασκαλία αποτελεί βασική παράμετρο σε όλα τα σύγχρονα εκπαιδευτικά μοντέλα.

Παρά όμως την τεράστια πρόοδο σε όλα τα επίπεδα που σχετίζονται με την εκπαίδευση, το σχολείο γενικά εξακολουθεί να αντιμετωπίζει αρκετά προβλήματα, όπως είναι η μαθητική διαρροή, η έντονη παραβατικότητα (στα σχολεία των ΗΠΑ, για παράδειγμα, για να μπει στον σχολικό χώρο πρέπει να περάσεις από ανιχνευτές μετάλλου), η πλήξη και η ανία των μαθητών, καθώς και η απαξίωση του σχολείου ως εκπαιδευτικού θεσμού. Σε πολλά ελληνικά σχολεία, ακόμη και στα δημοτικά και στα γυμνάσια, πληθαίνουν τα τελευταία χρόνια τα φαινόμενα χυδαίας εξύβρισης διδασκόντων από τους μαθητές τους. Αυτά τα περιστατικά πολύ συχνά αποκρύπτονται, γιατί οι εκπαιδευτικοί φοβούνται τους μαθητές, τους γονείς τους αλλιώς και τον κοινωνικό περίγυρο.

Πέρα όμως από τα εμφανή προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα σχολεία σε πολλές χώρες του κόσμου, υπάρχει ένα κεντρικό ζήτημα, που αφορά γενικά τη ζωή και, με έναν ιδιαίτερο τρόπο, την εκπαίδευση, το οποίο νομίζουμε ότι αποτελεί και τη ρίζα πολλών προβλημάτων. Η έννοια του νοήματος στην εκπαίδευση αποτελεί ίσως τη βασικότερη παράμετρο για την ύπαρξη και λειτουργία των εκπαιδευτικών θεσμών και ειδικότερα του σχολείου. Η απουσία ή η ύπαρξη νοήματος στην εκπαίδευση είναι ένα γεγονός που οδηγεί πολλούς μαθητές, αλλιώς και εκπαιδευτικούς στην απαξίωση του σχολείου ή αντίθετα τους δίνει τη δυνατότητα να αναπτυχθούν ψυχοκοινωνικά και πνευματικά, επιτυγχάνοντας τους στόχους τους.

Πριν, όμως, αναφερθούμε στο νόημα της εκπαίδευσης, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε αυτήν καθ' εαυτήν την έννοια του νοήματος. Τι εννοούμε με τη φράση «νόημα ζωής»;

Σύμφωνα με πολλούς ειδικούς, η έννοια του νοήματος δίνει δομή και τάξη στη ζωή μας και από αυτή συχνά απορρέουν οι αξίες μας. Η απουσία νοήματος τις περισσότερες φορές συντελεί ώστε οι άνθρωποι να βιώνουν υπαρξια-

κές αγωνίες, όπως φόβο θανάτου, ανασφάλεια ή απομόνωση. Άλλες φορές μπορεί να έχουν βιώσει ένα ή περισσότερα τραυματικά γεγονότα, να περνούν μεγάλες περιόδους με ψυχοπαιστικές καταστάσεις και να έχουν χάσει την εστίαση και τον προσανατολισμό τους. Πολύ συχνά οι άνθρωποι, θέλοντας να περιγράψουν το δυσάρεστο συναίσθημά τους, λένε ότι δυσκολεύονται να βρουν νόημα στη ζωή τους. Σε κάθε περίπτωση η έννοια του νοήματος συνοδεύει κάθε μας πράξη, είτε το συνειδητοποιούμε είτε όχι, όταν καλούμαστε να κάνουμε επιλογές, δηλαδή όταν αξιολογούμε κάτι ως σημαντικό ή ασήμαντο, καλό ή κακό, δίκαιο ή άδικο για εμάς ώστε αυτό να γίνει μέρος της προσωπικής μας εμπειρίας. Κατά συνέπεια, το νόημα στη ζωή το δίνουμε καθημερινά εμείς με τις επιλογές μας, που υλοποιούνται μέσα σε συγκεκριμένο περιβάλλον κάθε φορά. Από τις συνέπειες των επιλογών μας αυτών αποδεικνύεται αν αυτό έχει πραγματικό περιεχόμενο ή όχι.

Η έννοια του «νοήματος ζωής» έχει απασχολήσει πολλούς φιλοσόφους και θεωρητικούς ψυχολόγους, οι οποίοι κατά καιρούς έχουν διατυπώσει τους δικούς τους ορισμούς, ανάλογα με το πώς εκλαμβάνουν τη συγκεκριμένη έννοια. Σύμφωνα με τον Adler, κάθε άνθρωπος έχει ως βασικά καθήκοντα στη ζωή να διαιωνιστεί και να διασφαλίσει το μέλλον της ανθρωπότητας στη γη, να ζει ως κοινωνικό ον και γενικά να διατηρεί καλές σχέσεις με το άλλο φύλο. Για τον Adler λοιπόν, οι πράξεις που έχουν νόημα και αξία είναι αυτές που συνάδουν με ένα αίσθημα κοινότητας παρά αυτές που κινητοποιούνται από εγωισμό. Αντίστοιχα, ο Maslow στο δυναμικό, ιεραρχικό του μοντέλο μιλά για την τάση του ανθρώπου να ικανοποιεί τις ανάγκες του βάσει κάποιων προτεραιοτήτων. Εφόσον οι βασικές ανάγκες (τροφή, νερό, ύπνος) έχουν καλυφθεί, ο άνθρωπος έχει την τάση να ικανοποιεί υψηλότερες ανάγκες, όπως η ανάπτυξη του εαυτού και η αυτοπραγμάτωση. Ο Baumeister, από την άλλη πλευρά, δίνει έμφαση στην ανάγκη του ανθρώπου για νόημα. Υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος έχει τέσσερα διαφορετικά είδη αναγκών για νόημα στη ζωή του. Συγκεκριμένα, έχει ανάγκη για σκοπό, αξία, αποτελεσματικότητα και αυταξία. Ο άνθρωπος θέλει να συνδέει τρέχοντα γεγονότα με το μέλλον, επιδιώκει οι πράξεις του να έχουν περιεχόμενο και να επηρεάζουν το περιβάλλον του και θέλει ο εαυτός του να έχει αξία. Ιδιαιτέρη μνεία θα πρέπει να κάνουμε στην υπαρξιακή θεωρητική προσέγγιση του Victor Frankl, γνωστή ως «Λογοθεραπεία», στην οποία το θεμελιώδες κίνητρο της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι η θέληση για νόημα ή, με άλλα λόγια, η προσπάθεια του ανθρώπου να βρει κάποιο νόημα στην «μπερδεμένη» και «πεπερασμένη» υπαρξή του. Δεν είναι άληθως τυχαίο ότι γενικά η Λογοθεραπεία, ως υπαρξιακή-ψυχοθεραπευτική προσέγγιση, έχει στόχο να βοηθήσει τους ανθρώπους να βρουν νοήματα προς εκπλήρωση στο μέλλον.

Ο Victor Frankl, ένας νευρολόγος-ψυχίατρος, ο οποίος επιβίωσε ως κρατούμενος σε ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πό-

λεμο, ήταν από τους ιδρυτές της έννοιας του νοήματος της ζωής στην επιστήμη της ψυχολογίας. Το νόημα της ζωής, κατά τον Frankl, σχετίζεται με τρία δεδομένα: τι καταφέρνει κάποιος και τι συνεισφέρει στον κόσμο, τι είδους εμπειρίες παίρνει από τον κόσμο και ποια στάση υιοθετεί απέναντι στα πράγματα που δεν μπορεί να αλλιάξει. Υποστήριξε ότι οι άνθρωποι λειτουργούν καλύτερα όταν αντιλαμβάνονται την αίσθηση του νοήματος και διαθέτουν έναν σκοπό ζωής, μια μοναδική αποστολή για την οποία αγωνίζονται. Ο Frankl, μέσα από την εμπειρία του ως κρατούμενος, κατανόησε βαθιά ότι οι ψυχολογικές αντιδράσεις ενός ανθρώπου δεν είναι αποκλειστικά αποτέλεσμα των συνθηκών της ζωής του, όσο σκληρές και αν είναι αυτές, αλλά εξαρτώνται από την ελευθερία επιλογής νοήματος που δεν χάνεται ποτέ. Παρατήρησε το παράδοξο να επιβιώνουν κάποιοι κρατούμενοι με σχετικά κακή σωματική υγεία, ενώ άλλοι φαινομενικά δυνατοί να μην τα καταφέρνουν. Ο Frankl, μέσα από τα προσωπικά του βιώματα αλλά και την έρευνα που διεξήγαγε ως ψυχίατρος, συνειδητοποίησε ότι αυτό που κάνει τη διαφορά στη ζωή είναι η ύπαρξη ενός νοήματος, ενός προσωπικού λόγου για να θέλει κάποιος να ζήσει, όποιος και αν είναι αυτός ο λόγος. Το νόημα της ζωής μπορεί να βρεθεί σε κάθε στιγμή. Η ζωή δεν παύει να έχει νόημα ακόμα και υπό το κράτος του φόβου του θανάτου και της ταλαιπωρίας. Η ανθρώπινη ζωή κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες δεν παύει ποτέ να έχει νόημα και ενδέχεται αυτό το νόημα ζωής να περιλαμβάνει πόνο, στερήσεις και θάνατο. Η προσωπική μαρτυρία του Frankl από το στρατόπεδο συγκέντρωσης Άουσβιτς αποτελεί ένα παράδειγμα της ιδέας του για τη σημασία τού να βρίσκουμε νόημα ζωής εν μέσω φρικτών συνθηκών. Την παραθέτουμε αυτούσια, όπως την κατέθεσε ο ίδιος:

«Βαδίζαμε κοπιαστικά μες στη σκοτεινιά, πάνω από τραχιά λιθάρια και μέσα από μεγάλους νερόλακκους, στον έναν και μοναδικό δρόμο που οδηγούσε πέρα από το στρατόπεδο. Οι φρουροί που μας συνόδευαν δεν έπαυαν να μας φωνάζουν και να μας καθοδηγούν, κοπανώντας μας με τα κοντάκια των τουφεκιών τους. Όποιος είχε πολύ πρησμένα πόδια στηριζόταν στο μπράτσο του διπλανού του. Σχεδόν λέξη δεν βγάζαμε. Ο παγερός αέρας δεν ενθάρρυνε την ομιλία. Κρύβοντας το στόμα του πίσω από τον ανασπκωμένο του γιακά, ο άντρας που βάδιζε δίπλα μου ψιθύρισε άξαφνα: “Πού να μας έβλεπαν οι γυναίκες μας! Ελπίζω αυτές να είναι καλύτερα στα στρατόπεδα που τις έχουν και να μην ξέρουν τι συμβαίνει σ’ εμάς”.

Αυτά τα λόγια μού έφεραν στο μυαλό σκέψεις για τη σύζυγό μου. Και όπως συνεχίζαμε να πεζοπορούμε για χιλιόμετρα, γλιστρώντας στα παγωμένα σημεία, να στηρίζουμε ο ένας τον άλλον ξανά και ξανά, να σέρνουμε ο ένας τον άλλον προς τα πάνω και προς τα εμπρός, τίποτε άλλο δεν είπαμε, αλλά ξέραμε και οι δύο: ο καθένας σκεφτόταν τη γυναίκα του. Πού και πού κοιτούσα τον ουρανό, όπου τα αστέρια άρχισαν να σβήνουν και το ρόδινο φως

του πρωινού πήρε να απλώνεται πίσω από ένα πρανές όλο σύννεφα. Αλλά το μυαλό μου γαντζώθηκε στην εικόνα της γυναίκας μου, τη φανταζόμουν με αηλιόκοσμη οξύτητα. Την άκουσα να μου απαντάει, είδα το χαμόγελό της, την έντιμη και ενθαρρυντική ματιά της. Αληθινή ή όχι, η ματιά της ήταν τώρα πιο φωτερή από τον ήλιο που άρχισε να ανατέλλει.

Μια σκέψη με καθήλωσε: για πρώτη φορά στη ζωή μου είδα την αλήθεια όπως την τραγουδούν τόσοι και τόσοι ποιητές, όπως τη διακηρύσσουν ως ύψιστη σοφία τόσοι και τόσοι στοχαστές. Την αλήθεια –ότι δηλαδή *η αγάπη είναι ο υπέρτατος και υψηλότερος σκοπός στον οποίο μπορεί ο άνθρωπος να αποβλέπει*. Τότε άδραξα το νόημα του μέγιστου μυστικού που έχουν να μεταδώσουν η ανθρώπινη ποίηση και η ανθρώπινη σκέψη και πίστη: *η σωτηρία του ανθρώπου είναι μέσα από την αγάπη και μέσα στην αγάπη*. Κατάλαβα πως ένας άνθρωπος, που τίποτα δεν του έχει απομείνει στον κόσμο, μπορεί και πάλι να αισθανθεί ευδαιμονία, έστω κι αν είναι μονάχα για μια σύντομη στιγμή, καθώς συλλογίζεται τους αγαπημένους του. [...] Δεν ήξερα αν η γυναίκα μου ήταν ζωντανή και δεν είχα κανέναν τρόπο να το μάθω, αλλά εκείνη τη στιγμή έπαψε να έχει σημασία. Δεν ήταν ανάγκη να ξέρω. Τίποτα δεν μπορούσε να αγγίξει τη δύναμη της αγάπης μου, τις σκέψεις μου και την εικόνα της αγαπημένης μου» (Frankl, 2010).

Οι βιωματικές αυτές εμπειρίες από το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς, παρά την τραγικότητά τους, οδήγησαν τον Frankl στο συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος σε οποιοσδήποτε συνθήκες και αν βρεθεί, όσο επώδυνες και αν είναι, έχει το δικαίωμα της επιλογής, το οποίο πηγάζει από την εσωτερική του ελευθερία. «Ο άνθρωπος», σημειώνει, «μπορεί να διατηρήσει ένα ίχνος πνευματικής ελευθερίας, ανεξαρτησίας πνεύματος, ακόμη και σε τέτοιες τρομερές συνθήκες ψυχικής και σωματικής πίεσης. [...] Τα πάντα μπορείς να αφαιρέσεις από έναν άνθρωπο εκτός από ένα πράγμα: την εσχάτη των ανθρώπινων ελευθεριών –το να επιλέγει τη στάση του απέναντι σε ένα δεδομένο σύνολο περιστάσεων, το να επιλέγει να ακολουθήσει το δικό του δρόμο» (Frankl, 2010). Αυτή η πνευματική ελευθερία, κατά τον Frankl, δίνει στη ζωή σημασία, νόημα και σκοπό.

Νεότεροι ερευνητές υποστήριξαν ότι το νόημα στη ζωή αποτελεί μέρος της ευημερίας και της ανάπτυξης του ανθρώπου, γι' αυτό και είναι επιτακτική ανάγκη ο άνθρωπος να βρίσκει κάθε φορά ένα προσωπικό ή ένα ευρύτερο νόημα στη ζωή του. Η απουσία νοήματος δημιουργεί το υπαρξιακό κενό, το οποίο πολύ συχνά οδηγεί τους ανθρώπους στην ασθένεια. Ο Frankl συνδέει το υπαρξιακό κενό με τη διάχυτη αίσθηση ανίας στον πολιτισμό μας, ειδικά ανάμεσα στους νέους και αναφέρει τα εξής: «Μια στατιστική έρευνα προσφάτως αποκάλυψε ότι ανάμεσα στους ευρωπαϊούς φοιτητές μου το είκοσι πέντε τοις εκατό παρουσίαζε σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ένα υπαρξιακό

κενό. Ανάμεσα στους αμερικανούς φοιτητές μου το ποσοστό ανερχόταν στο εξήντα τοις εκατό» (Frankl, 2010).

Ο Carl Jung, ο οποίος ασχολήθηκε επισταμένως με το θέμα των νευρώσεων, αναφέρει ότι «η έλλειψη νοήματος στη ζωή παίζει έναν σημαντικό ρόλο στην αιτιολογία των νευρώσεων. Μια νεύρωση μπορεί εν τέλει να γίνει κατανοητή ως η ψυχή που υποφέρει, γιατί δεν έχει ανακαλύψει το νόημα της ύπαρξής της. [...] Περίπου ένα τρίτο των πελατών μου δεν υποφέρουν από κάποια άλλη κλινική νεύρωση, παρά από την παράλογη και άσκοπη ύπαρξή τους» (Jung, 1966).

Η ύπαρξη λοιπόν νοήματος στη ζωή εξασφαλίζει κάθε στιγμή και υπό οποιοσδήποτε συνθήκες την ομαλή ψυχική και πνευματική μας πορεία. Τα βήματά μας προς την προσωπική ευτυχία γίνονται ολοένα και πιο σταθερά και η ζωή έχει σημαντική αξία για μας, όταν σε κάθε βήμα μας δίνουμε ένα μικρό ή ένα μεγαλύτερο νόημα. Αυτό επιβεβαιώνει και ο Αϊνστάιν, ο οποίος στο ερώτημα «ποιο είναι το νόημα της ανθρώπινης ζωής ή της οργανικής ζωής συνολικά», αναφέρει πως «ο άνθρωπος που αντιμετωπίζει την ίδια τη ζωή του και αυτή των συνανθρώπων του σαν κάτι χωρίς νόημα δεν είναι απλώς δυστυχής, αλλά και σχεδόν ανάξιος να ζει».

Το νόημα όμως, αν και είναι προσωπικό για τον καθένα, δεν μπορεί να υπάρξει αυστηρά στο πλαίσιο του ατόμου. Αντιμετωπίζεται ως πεδίο διαλογικής συνάντησης και ανταλλαγής μεταξύ αλληλεπιδρώντων ατόμων, αφού έχει χαρακτήρα κοινωνικό. Όπως αναφέρει ο Τζόβας, η ζωή είναι από τη φύση της διαλογική και στηρίζεται στην επικοινωνία. Κάθε είδους κατανόηση του υποκειμένου στηρίζεται στο μοίρασμα με τους άλλους. Η πρόσληψη της γνώσης απαιτεί και την προοπτική κάποιου άλλου και η ηθική συναιρείται με την επικοινωνία, νοείται ως το ενδιαφέρον για το έτερο, ως αναγνώριση της βαρύτητας της διαφοράς στη διαλογική θεώρηση του κόσμου (Τζόβας, 1993).

Έτσι και στην εκπαίδευση, ο διάλογος και η διαφορετική προοπτική βρίσκουν πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης στο πλαίσιο της ομάδας και της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας. Η εκπαίδευση, όπως θα δούμε στη συνέχεια, δεν μπορεί να βοηθήσει παρά μόνο στο πλαίσιο της διαπροσωπικής λειτουργίας, της αλληλεπίδρασης και του κοινού οράματος.

β. Η έννοια του νοήματος στην εκπαίδευση

Ο άνθρωπος δίνει νόημα στις πράξεις του, όταν το μοιράζεται με τους συνανθρώπους του. Η νοηματοδότηση των πράξεων και το μοίρασμα του νοήματος δεν γίνεται μοναχικά αλλά στο πλαίσιο της ομάδας. Τα άτομα συμμετέχουν στην κοινή κουλτούρα και η διανοητική τους πραγμάτωση γίνεται μέσω αυτής,

επομένως δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική οποιαδήποτε εκπαιδευτική πρακτική που βασίζεται μόνο στο άτομο, όταν ο τρόπος ζωής μας εξαρτάται από τα νοήματα και τις έννοιες που μοιραζόμαστε και από τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα διαλόγου με τα οποία διαπραγματευόμαστε τις διαφορετικές ερμηνείες.

Η έννοια του νοήματος διατρέχει ιδιαίτερα την εκπαίδευση και είναι συνδεδεμένη με αυτήν την ίδια την ουσία της εκπαίδευσης και την ύπαρξη των κοινωνιών. Κάθε είδος εκπαίδευσης, η γονεϊκή, η κοινωνική, η τυπική, η σχολική εκπαίδευση, οφείλει πρωτίστως να έχει κάποιο νόημα κατά την εφαρμογή της, που είναι συνδεδεμένο με την ίδια την ύπαρξη μας ως ανθρώπινων όντων. Εκπαιδευόμαστε για τη ζωή και αυτή αποκτά νόημα, όταν αυτό που κάνουμε μας ωφελεί ως ανθρώπους και μας οδηγεί σε ένα υψηλότερο επίπεδο κατανόησης της ζωής και του κόσμου.

Ο μεγάλος παιδαγωγός Ντιούι ανέφερε ότι «η εκπαίδευση είναι ζωή η ίδια και όχι προετοιμασία για μια μελλοντική ζωή». Ο Ντιούι έδωσε έμφαση στη μάθηση μέσω διαφόρων δράσεων και όχι των τυπικών Αναλυτικών Προγραμμάτων. Εναντιώθηκε στις αυταρχικές παιδαγωγικές μεθόδους. Άσκησε κριτική τόσο στην εκπαίδευση που στοχεύει στη διασκέδαση των μαθητών και την απασχόλησή τους με ανούσιες δραστηριότητες, όσο και στην εκπαίδευση που στοχεύει αποκλειστικά στην επαγγελματική κατάρτιση. Μεγαλωμένος σε μια μικρή επαρχιακή πόλη ο Ντιούι θεώρησε το σχολείο ως έναν χώρο κοινοτικής ζωής που στοχεύει στη μάθηση. Δίκαια θεωρείται ο άνθρωπος που άλλαξε την εκπαίδευση των ΗΠΑ, δίνοντάς της τον φιλελεύθερο και αντιαυταρχικό χαρακτήρα που έχει έως σήμερα. Η έμφαση στον πειραματισμό, η ευελιξία στα προγράμματα και η σημασία που δίνεται στο ενδιαφέρον των μαθητευομένων θεσμοθετήθηκαν στο αμερικανικό σχολικό σύστημα υπό τη δική του επιρροή.

Το νόημα στην εκπαίδευση διαφέρει από εποχή σε εποχή, από χώρα σε χώρα, από σύστημα σε σύστημα. Οι άνθρωποι προσδιορίζουν και αναπροσδιορίζουν το νόημα της εκπαίδευσης ανάλογα με τις υλικές, ψυχικές και πνευματικές τους ανάγκες, τις πολιτικοκοινωνικές ιδεολογίες τους και τις εκπαιδευτικές στοχοθεσίες τους. Ταυτόχρονα, στο επίπεδο της εκπαιδευτικής πρακτικής οι φορείς της εκπαίδευσης υλοποιούν συγκεκριμένα σχέδια εκπαιδευτικής πολιτικής, που κάθε φορά καθορίζουν και νοηματοδοτούν το περιεχόμενο της εκπαίδευσης. Γι' αυτό και δεν μπορούμε να μιλάμε για ένα κοινό νόημα στην εκπαίδευση, αλλά περισσότερο για εκπαιδευτικές στοχεύσεις με συγκεκριμένα ζητούμενα στην εκπαιδευτική πράξη. Ιδιαίτερα σήμερα, που η τεχνολογία έχει εισβάλει πολύ δυναμικά στη ζωή μας και σε μεγάλο βαθμό έχει λύσει πολλά και πολύπλοκα προβλήματα της καθημερινότητάς μας, η ανάγκη για έναν επαναπροσδιορισμό του νοήματος του σχολείου και της εκπαίδευσης είναι πέρα για πέρα επιτακτική. Ακόμη και σύγχρονα hi-tech οργανωμένα σχολεία προηγμένων χωρών, που πραγματικά προσφέρουν μια μεγάλη γκάμα τεχνολογικών

δυνατοτήτων στους μαθητές τους, δεν φαίνεται να τους παρέχουν το αναγκαίο εκείνο εκπαιδευτικό νόημα, ώστε να αισθάνονται ικανοποιημένοι και ευτυχείς.

Η τυπική εκπαίδευση, όπως δίνεται μέσα από τα σύγχρονα εκπαιδευτικά ιδρύματα, παρά τις μεγάλες και εντυπωσιακές αλληλαγές στην υλικοτεχνική υποδομή και στους εκπαιδευτικούς πόρους, έχει σε γενικές γραμμές χρησιμοθηρικό χαρακτήρα. Το σχολείο δεν είναι ένα πραγματικό σχολείο για τη ζωή. Η προετοιμασία για τη ζωή, που καλούνται οι νέοι άνθρωποι να κατακτήσουν, δεν είναι παρά η προετοιμασία για την κατάκτηση ενός κόσμου, όπου το προσωπικό συμφέρον και η αδικία κυριαρχούν. Η περίφημη επαγγελματική καταξίωση που επαγγέλλονται οι κάθε είδους διαφημιστές της σύγχρονης βιομηχανίας του μάρκετινγκ δεν είναι τίποτε άλλο παρά η προσαρμογή σε ένα σύστημα που καταβροχθίζει τα παιδιά του, στον βωμό της καλής και άνετης ζωής, της ζωής χωρίς προβλήματα. Η πραγματικότητα όμως αποδεικνύει καθημερινά και στους πιο δύσπιστους ότι τελικά αυτό που ονομάζει ο σύγχρονος άνθρωπος «επιτυχημένη ζωή» δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια ψευδαισθητική ευτυχία, χωρίς περιεχόμενο. Οι νέοι άνθρωποι, ιδιαίτερα οι πιο ευαίσθητοι, το έχουν αντιληφθεί αυτό, γι' αυτό και αναζητούν άλλους τρόπους διαβίωσης, πιο ανθρώπινους και πιο συλλογικούς.

Η μεγάλη παιδαγωγός Μαρία Μοντεσσόρι, οι παιδαγωγικές ιδέες της οποίας διδάσκονται και υλοποιούνται σε σχολικούς χώρους σε πολλές χώρες του κόσμου μέχρι σήμερα, αναφέρει με μεγάλη ταπεινότητα: «Δεν ανακάλυψα καμία εκπαιδευτική μέθοδο. Απλώς έδωσα σε μερικά μικρά παιδιά την ευκαιρία να ζήσουν». Η εκπαίδευση λοιπόν είναι η ίδια η ζωή. Εκπαιδεύομαι σημαίνει ζω την κάθε στιγμή και δεν περιμένω αυτό που πρόκειται να έρθει, μετά την τυπική μου εκπαίδευση. Η εκπαίδευση θα έπρεπε να προσφέρει στους νέους τη δυνατότητα να διευρύνουν το γνωστικό τους πεδίο και όχι να τους περιχαρακώνει μέσα σε συγκεκριμένα καλούπια, όπως κάνει σε γενικές γραμμές το σύγχρονο σχολείο. Την πραγματικότητα αυτή πολλοί νέοι την έχουν αντιληφθεί, γι' αυτό και η σύγχρονη τυπική εκπαίδευση –σχολική και πανεπιστημιακή– δεν έχει κανένα νόημα γι' αυτούς. Αυτό το διαπιστώνει κάθε εκπαιδευτικός που διδάσκει μαθητές και θέλει να ακολουθήσει μια πιο αντισυμβατική πορεία στο σχολικό πρόγραμμα. Πόσες φορές δεν αισθανθήκαμε τη βουβή σιωπή των μαθητών μας, όταν ακολουθούσαμε την πεπατημένη, αλλιά τον έκδηλο ενθουσιασμό τους, όταν ξεφύγαμε από την καθιερωμένη πορεία του μαθήματος και αγγίξαμε πλευρές της ζωής που θεωρούνται «απαγορευμένες» γιατί «είναι χάσιμο χρόνου». Είναι αυτές οι πλευρές που αγγίζουν τις «ουσίες» της ζωής, όπως τις ονομάζει ο Σολωμός, και έχουν να κάνουν με την έννοια του νοήματος. Ο εαυτός μας έχει ανάγκη από πραγματικές απαντήσεις στα υπαρξιακά ερωτήματα που τίθενται καθημερινά και όχι από εφήμερες λύσεις που μακροπρόθεσμα επιτείνουν το πρόβλημα και αυξάνουν τα αδιέξοδα.

Η εκπαίδευση κατά συνέπεια έχει ή θα έπρεπε να έχει έναν ηλυτρωτικό για το ανθρώπινο πρόβλημα ρόλο. Θα πρέπει να απαντάει συνολικά στα ερωτήματα: εαυτός – κόσμος, θάνατος – ζωή, άνθρωπος – θεός κ.τ.λ. Ο ινδός φιλόσοφος Κρισαναμούρτι στο πολύ ενδιαφέρον βιβλίο του *Η εκπαίδευση και το νόημα της ζωής* (2013), αναφερόμενος στην εκπαίδευση, σημειώνει ότι «δεν υπάρχει λόγος να εκπαιδευόμαστε, αν το κάνουμε μόνο για να κερδίσουμε διακρίσεις, για να είμαστε πιο αποδοτικοί και να έχουμε μεγαλύτερη κυριαρχία πάνω στους άλλους, γιατί τότε η ζωή μας θα ήταν ρηχή και άδεια. Αν εκπαιδευόμαστε μόνο για να γίνουμε επιστήμονες, για να γίνουμε λόγιοι ή για να είμαστε παντρεμένοι με τα βιβλία, τότε απλώς θα συμβάλουμε στη φθορά και στη δυστυχία της ανθρωπότητας». Η εκπαίδευση, λοιπόν, δεν είναι μια διεκπεραιωτική διαδικασία παραγωγής επαγγελματιών μέσω της απόκτησης συγκεκριμένων δεξιοτήτων, αλλά μια πραγματικά ανακαλυπτική και διαμορφωτική διαδικασία, κατά την οποία ο άνθρωπος αποκτά συνείδηση του εαυτού του και του κόσμου του.

Ο Κρισαναμούρτι, ζώντας στον 20^ο αιώνα, με τους δύο παγκόσμιους πολέμους και τις κατά τόπους κρίσεις θεωρούσε ότι «η παγκόσμια κρίση έχει βαθιά σχέση με την εκπαίδευση». Γι' αυτόν τον λόγο και συνιστούσε στους εκπαιδευτικούς «που βλέπουν τις αιτίες του παγκόσμιου χάους να αναρωτηθούν πώς να ξυπνήσουν τη νοημοσύνη των μαθητών, βοηθώντας έτσι την επόμενη γενιά να μη φέρει περισσότερη σύγκρουση και καταστροφή» (Κρισαναμούρτι, 2013). Οι απόψεις του, αρκετές δεκαετίες μετά, είναι πολύ επίκαιρες. Οι μαθητές και οι μαθήτριες παρά τις εκπαιδευτικές διευκολύνσεις και τα σύγχρονα εκπαιδευτικά προγράμματα σπουδών, δεν φαίνεται να ενδιαφέρονται πραγματικά για τη μάθηση, ούτε και είναι ευτυχείς με τη ζωή τους στο σχολείο. Έχουν κορεστεί από τις κάθε είδους ανούσιες ενασχολήσεις, την πληθώρα των διδακτικών αντικειμένων που δεν συγκροτούν ένα ενιαίο σύνολο και από τις οποίες απουσιάζει το πραγματικό νόημα ζωής. Γι' αυτό αναζητούν πολλές φορές άλλες διεξόδους για να δώσουν λύση στα προσωπικά τους αδιέξοδα. Η καταφυγή πολλών νέων ανθρώπων στις εξαρτησιογόνες ουσίες είναι μία μόνο από τις συνέπειες του φαινομένου.

Είναι πολύ νωπό στη μνήμη μου αυτό που μου είπε ένας δανός συνάδελφος πριν από μερικά χρόνια, όταν με μια ομάδα μαθητών μας επισκεφθήκαμε το σχολείο του στη Δανία στο πλαίσιο ενός προγράμματος ανταλλαγής. Μείναμε πέντε μέρες στην πόλη αυτή και καθημερινά μαθητές και καθηγητές παρακολουθούσαμε τις σχολικές δραστηριότητες και τα μαθήματα στις τάξεις. Οι εντυπώσεις μας από αυτό το επαρχιακό δανέζικο σχολείο ήταν εξαιρετικές. Οι σχολικές εγκαταστάσεις άγγιζαν τα όρια του τέλειου, ενώ η οργάνωση, η διδασκαλία και εν γένει η σχολική ζωή αποτελούσαν πρότυπο για μας. Εντυπωσιασμένος από όλα αυτά, στο τέλος του ταξιδιού εξέφρασα στον δανό συνάδελφο που με φιλοξενούσε τον ενθουσιασμό μου και τις θετικότητες εντυ-

πώσεις μου. Η απάντησή του όμως ήταν ψυχρή και απογοητευτική για μένα. «Ναι, αλλά τα παιδιά αδιαφορούν σε μεγάλο βαθμό για τα μαθήματα και το σχολείο και, δυστυχώς, δεν μαθαίνουν γράμματα».

Οι υποδομές ενός σχολείου αποτελούν τις καλές ή κακές εξωτερικές συνθήκες μέσα στις οποίες καλούνται οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί να λειτουργήσουν και να φέρουν σε πέρας το εκπαιδευτικό έργο. Δημιουργούν μια καλή ή κακή ατμόσφαιρα, διευκολύνουν ή δυσκολεύουν το εκπαιδευτικό έργο, αλλά δεν καθορίζουν την ουσία της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Την εκπαίδευση τη νοηματοδοτούν οι άνθρωποι που συμμετέχουν σε αυτήν. Οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί δίνουν υπόσταση στο φαινόμενο της μάθησης με το ενδιαφέρον τους για αυτήν, με τη θετική τους στάση. Πολλές φορές μάλιστα οι δυσκολίες μπορεί να λειτουργήσουν θετικά και να ενεργοποιήσουν τους παράγοντες της σχολικής κοινότητας, ώστε να ενδιαφερθούν και να αποδώσουν περισσότερο.

Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης ήμουν Διευθυντής σε ένα Λύκειο της Αθήνας. Το διδακτικό προσωπικό επέδειξε πολύ μεγάλο ζήλο και έκανε πολύ περισσότερα προγράμματα, πολιτιστικές εκδηλώσεις και άλλες δράσεις από κάθε άλλη χρονική περίοδο. Ήταν η δική τους απάντηση στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα της παρακμής. Επίσης, η κατά καιρούς ανατροφοδότηση που λάμβανα από μαθητές και γονείς, όσον αφορά την προσφερόμενη εργασία του διδακτικού προσωπικού, ήταν εξαιρετική. Το προσωπικό, στη μεγάλη πλειονότητά του, επιδείκνυε πολύ μεγάλο επαγγελματισμό και αφοσίωση στα εκπαιδευτικά του καθήκοντα, χωρίς να δίνει μεγάλη σημασία στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική κρίση που επιβάρυνε όλη τη χώρα.

Πολύ στενά συνδεδεμένη με την έννοια του νοήματος της εκπαίδευσης είναι για πολλούς η επιτυχία. Από τον καιρό που κάνουμε τα πρώτα μαθητικά μας βήματα μαθαίνουμε ότι πρέπει να γίνουμε επιτυχημένοι. Και η επιτυχία, βέβαια, στο σχολείο συνδέεται συνήθως με την υψηλή βαθμολογία και τις μεγάλες επιδόσεις, ενώ η αποτυχία με τη χαμηλή βαθμολογία και τις χαμηλές επιδόσεις. Όλα αξιολογούνται με δείκτες βαθμολογίας, με στατιστικές, με πανεπιστημιακές θέσεις. Η επικέντρωση όμως στο δίπολο επιτυχία-αποτυχία μάς αφαιρεί τη δυνατότητα να βιώσουμε την εκπαιδευτική μας πορεία ως μια διαδικασία βιωματικής μάθησης, όπου ο εαυτός μας βιώνει όλη την γκάμα των διαφορετικών συναισθημάτων και σκέψεων που παράγονται από τις προσπάθειές μας για την κατάκτηση της γνώσης. Το άγχος που συνοδεύει συνήθως τους μαθητές κατά την εκπαίδευσή τους οφείλεται πρωτίστως σε αυτό το γεγονός. Δεν επικεντρώνονται στη διαδικασία της μάθησης, που είναι ένα πραγματικό γεγονός, γιατί βιώνεται στο παρόν, αλλά στη μελλοντική επιτυχία που προσδοκούν να κατακτήσουν. Το άγχος όμως, όπως και όλες οι στρεσογόνες καταστάσεις, υπονομεύουν την πνευματική ικανότητα του νέου ανθρώπου και μειώνουν τις ακαδημαϊκές του επιδόσεις σε μεγάλο βαθμό. Το γεγονός ότι η μάθηση, με

ό,τι αυτή περιλαμβάνει (διδασκαλία, αξιολόγηση, στόχοι κ.τ.λ.), έχει φορτισθεί τόσο αρνητικά στην πράξη δημιουργεί μεγάλη συναισθηματική καταπόνηση, που οδηγεί πολλές φορές στην ασθένεια πολλούς νέους ανθρώπους.

Επομένως, το κυνήγι της επιτυχίας είναι μια πραγματικότητα στη ζωή των μαθητών αλλιώς και όλων των παραγόντων της σχολικής κοινότητας. Οι γονείς θέλουν τα παιδιά τους να έχουν μια καλή μόρφωση και συνδέουν τη μαθητική τους πορεία με την επιτυχία στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί, θέλοντας και μη, αναπαράγουν αυτήν την ωφελιμιστική λογική της επιτυχίας, αδιαφορώντας για την εσωτερική ανάπτυξη των μαθητών τους, η οποία προκύπτει μέσα από την καθημερινή, βιωματική αφοσίωση στη δράση του παρόντος. Την επιτυχία όμως και την ευτυχία δεν μπορούμε να τις κυνηγήσουμε, όπως σημειώνει ο Victor Frankl, «γιατί αυτές προκύπτουν, και προκύπτουν μόνο ως ακούσιο επακόλουθο της αφοσίωσής μας σε έναν σκοπό που υπερβαίνει τον εαυτό μας ή ως υποπροϊόν της αφοσίωσής μας σε έναν άλλον άνθρωπο, εκτός του εαυτού σας. Η ευτυχία μπορεί μόνο να "συμβεί", και το ίδιο ισχύει και για την επιτυχία: το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να της επιτρέψουμε να εμφανιστεί με το να μη φροντίζουμε γι' αυτήν. [...] Η επιτυχία θα μας ακολουθήσει, ακριβώς επειδή θα έχουμε πλέον ξεχάσει να σκεφτόμαστε γι' αυτήν» (Frankl, 2010).

Η επιδίωξη, για παράδειγμα, όλων σχεδόν των ελληνικών μαθητών να καταλάβουν μία θέση στην ανώτατη εκπαίδευση έχει ακυρώσει στην πράξη όλη την εκπαιδευτική λειτουργία του Λυκείου και συν τω χρόνω και του Γυμνασίου. Για τους περισσότερους μαθητές η ενασχόληση με μαθήματα ή άλλες απαιτητικές δραστηριότητες που δεν συνδέονται με τον στόχο της ένταξής του σε μια ανώτατη σχολή είναι περιττή και άχρηστη. Η επικέντρωση στα εξεταζόμενα μαθήματα είναι πια κανόνας. Για τα μαθήματα γενικής παιδείας ούτε λόγος. Ένας ολόκληρος μηχανισμός παραπαιδείας αναπαράγει αυτό το εκπαιδευτικό μοντέλο και κερδοσκοπεί εις βάρος χιλιάδων νέων ανθρώπων. Όλα και όλοι στον βωμό της επιτυχίας. Αν οι μαθητές συγκροτούν προσωπικότητα, αν καλλιεργούνται ψυχικά και πνευματικά δεν έχει και τόσο μεγάλη σημασία για τους περισσότερους. Αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι το αν ο μαθητής μαθαίνει, ωριμάζει και αναπτύσσεται μέσα από την εκπαίδευσή του, αν δηλαδή συγκροτεί μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα έτοιμη για τον στίβο της ζωής. Αυτό που ενδιαφέρει είναι η κατάληψη μιας θέσης στο πανεπιστήμιο και μετά μιας καλής δουλειάς. Η προσωπική καταξίωση περνά μέσα από την επαγγελματική επιτυχία. Οι μαθητές θέλουν να κάνουν ακριβώς ό,τι είναι χρήσιμο, που θα τους εξασφαλίσει μια βέβαιη πορεία στη ζωή και θα τους εντάξει ομαλά στο σύστημα της κοινωνίας. Το τίμημα όμως της όποιας επιτυχίας είναι βαρύ και πολλές φορές επώδυνο. Τα αποτελέσματα από αυτήν τη χρησιμοθηρική λογική του σημερινού σχολείου, νομίζω, ότι όλοι μπορούμε να τα δούμε, παρατηρώντας

το σύγχρονο ελληνικό κράτος και τις ανθρώπινες σχέσεις. Εκτεταμένη διαφθορά στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο, ανοριοθέτητες και χαοτικές σχέσεις, λογική του βολέματος, μη φιλικό κράτος για τον πολίτη κ.τ.λ.

Κάποτε, πριν από πολλή χρόνια, όταν ήμουν στα πρώτα χρόνια της επαγγελματικής μου σταδιοδρομίας εργαζόμουν σε ένα ιδιωτικό σχολείο. Με τη νοοτροπία του νέου καθηγητή, που θέλει να αλλιάξει τον κόσμο μέσα από την εκπαίδευση, προσπαθούσα να είμαι όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικός στη δουλειά μου και οι μαθητές να παίρνουν το μέγιστο από όσα μπορούσα να τους δώσω. Γι' αυτόν τον λόγο είχα απαιτήσεις και ζητούσα στο μάθημά μου την πλήρη αφιέρωση και συμμετοχή των μαθητών. Φαίνεται όμως πως η πίεση που άσκησα κάποια φορά σε μια μαθήτριά, που γενικώς ήταν εντελώς αδιάφορη για το μάθημά, ξεπέρασε το επιτρεπτό όριο, γι' αυτό και σε μια έκρηξη θυμού, μου είπε αφοπλιστικά: «Παρατήστε με ήσυχη. Δεν ήρθα σε αυτό το σχολείο για να διαβάζω. Το χαρτί του Λυκείου θέλω να πάρω για να με βάλει ο πατέρας μου στην Ολυμπιακή».

Όσο σοκαριστική και αν ήταν μια τέτοια δήλωση για έναν νέο εκπαιδευτικό, έδινε το στίγμα της τρέχουσας νοοτροπίας και θα πρέπει να εξεταστεί κάτω από το πρίσμα αυτού που αναφέρθηκε προηγουμένως. Το σχολείο έχει χάσει προ πολλού τον αυτόνομο μαθησιακό και παιδαγωγικό του ρόλο. Πάνω απ' όλα ενδιαφέρει το χαρτί του απολυτηρίου ή του πτυχίου. Βεβαίως το συγκεκριμένο σχολείο του παραδείγματος δεχόταν κυρίως μαθητές που δεν μπορούσαν να αποφοιτήσουν από ένα κανονικό δημόσιο σχολείο. Οι περισσότεροι γονείς, εμποτισμένοι από τη νοοτροπία του πελατειακού κράτους, στην ουσία επιδίωκαν όχι να μάθει το παιδί τους γράμματα, αλλά να πάρει το πολυπόθητο απολυτήριο που θα του εξασφάλιζε μια θέση στο δημόσιο. Αυτό μου ξεκαθάρισε και η μαθήτριά μου με κάπως αγενή και αλαζονικό τρόπο. Εγώ ήμουν εκεί όχι για να προσφέρω εκπαιδευτικές υπηρεσίες, αλλά για να διασφαλίσω ότι οι μαθητές μου με νομιμοφανείς τρόπους θα εξασφάλιζαν το πολυπόθητο απολυτήριο. Ο ωφελιμισμός σε όλο του το μεγαλείο. Δυστυχώς όμως το ακραίο αυτό παράδειγμα ως λογική έχει κυριαρχήσει και στη δημόσια εκπαίδευση. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι μαθητές απαξιώνουν τη σχολική εκπαιδευτική διαδικασία, ενώ γονείς απαιτούν από τους εκπαιδευτικούς υψηλές βαθμολογίες για τα παιδιά τους, χωρίς αυτά να το αξίζουν.

Ο Nuccio Ordine, στο πολύ ενδιαφέρον βιβλίο του *Η χρησιμότητα του άχρηστου* (2014), αναφερόμενος στο φαινόμενο και στη λογική του ωφελιμισμού στην εκπαίδευση, αναφέρει ότι για τους περισσότερους σήμερα «οι γνώσεις χωρίς κέρδος είναι άχρηστες». Τις τελευταίες δεκαετίες οι ανθρωπιστικές επιστήμες, που κατεξοχήν συνεισφέρουν διαχρονικά στη νοηματοδότηση της ζωής, έχουν πέσει θύμα της λογικής του οικονομικού οφέλους και περιθωριοποιούνται όχι μόνο στα σχολικά προγράμματα αλλά κυρίως στα κονδύλια

των κρατικών προϋπολογισμών. Θεωρεί δε ο Ordine ότι «η βαρβαρότητα του ωφέλιμου έφτασε να διαφθείρει τις κοινωνικές σχέσεις αλλιά και τα πιο ιδιωτικά μας αισθήματα, [...] ενώ η ατέλεια και η ανιδιοτέλεια θεωρούνται πλέον εκτός εποχής και εκτός μόδας» (Ordine, 2014).

Μπορεί όμως μια λογική τόσο αφυδατωμένη και εμποτισμένη από το προσωπικό συμφέρον να δώσει εκπαιδευτικό νόημα στους μαθητές και στους φοιτητές; Ασφαλώς όχι. Σε έναν κόσμο που είναι δομημένος στη λογική του φαίνεσθαι και τού έχειν είναι δύσκολο να βρει θέση μια άλλη προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη ποιοτικές και έλληλογες παραμέτρους. Η μάθηση μέσω της κατάκτησης της γνώσης είναι από μόνη της μια αυταξία, αφού βιώνεται καθημερινά σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων της ζωής του ανθρώπου, σε όλα τα περιβάλλοντα, είτε αυτά ανήκουν σε μια προηγμένη τεχνολογικά χώρα είτε βρίσκονται σε υπανάπτυκτα (με δυτικούς πολιτισμικούς όρους) περιβάλλοντα, όπως είναι μια φυλή του Αμαζονίου. Η μαθησιακή διαδικασία πραγματοποιείται από τη στιγμή που η βούληση του ανθρώπου επιλέγει να τροποποιήσει το υπάρχον γνωστικό υλικό και να διευρύνει τη διανοητική και συνειδησιακή του σφαίρα μέσω, όχι της συγκέντρωσης πληροφοριών για ένα θέμα, αλλιά μέσω της κινητοποίησης και τροποποίησης όλου του σωματικού και ψυχοδιανοητικού δυναμικού. Είναι τότε που οι εν δυνάμει σωματικές και ψυχοδιανοητικές ιδιότητες μετατρέπονται σε ικανότητες και δεξιότητες για τη ζωή. Αυτή η βαθιά εσωτερική διαδικασία επιφέρει πράγματι μια τροποποίηση στο εσωτερικό είναι τού ανθρώπου και τον καθιστά συν τω χρόνω έναν δημιουργικό άνθρωπο, χρήσιμο για τον εαυτό του και τους άλλους.

Αυτή η απλή αλλιά πολύ σημαντική διαδικασία που συντελείται στο εσωτερικό του ανθρώπου μπορεί να πραγματοποιηθεί όταν το άτομο ζει στο παρόν, δηλαδή εκτιμά και ζει την κάθε στιγμή της ζωής του γιατί αυτή έχει ένα νόημα γι' αυτόν. Δεν ζει με το άγχος της επιτυχίας ή της αποτυχίας, γιατί αυτές οι καταστάσεις ουσιαστικά του αφαιρούν τη δυνατότητα να βιώσει τη ζωή. Υπάρχει πορεία μάθησης, όπου ο άνθρωπος γίνεται σοφότερος μέσα από τα λάθη του, μαθαίνει να επανεκτιμά και να ρυθμίζει την πορεία του συνεχώς προς το καλύτερο, προς το τελειότερο. Οι βεβαιώσεις για το αν βαδίζει σε ορθό μονοπάτι δεν έρχονται με την κατάκτηση κάποιου χαρτιού, κάποιου πτυχίου ή ενός πιστοποιητικού. Αυτά είναι πολύ δευτερεύοντα ή τριτεύοντα στοιχεία που έχουν την αξία τους, αλλιά δεν είναι καθοριστικά για την εσωτερική εξέλιξη του ανθρώπου. Να το πω απλιά. Οι γραπτές βεβαιώσεις επιτυχίας θα πρέπει να είναι τα φυσικά επακόλουθα μιας εσωτερικής μαθησιακής διαδικασίας, αλλιά όχι αυτοσκοπός. Για να παραγάγουμε έναν νόστιμο και υγιή καρπό θα πρέπει να φροντίσουμε, ώστε το δέντρο να έχει πριν την καρποφορία όλα εκείνα τα αναγκαία στοιχεία που θα του επιτρέψουν να παραγάγει τον καρπό αυτόν. Έτσι και ο εαυτός μας χρειάζεται όλη εκείνη την αναγκαία φροντίδα και εργασία που θα τον καταστή-